

Một hướng khai thác về giáo dục truyền thống dân tộc và gia đình, dòng họ

Võ Văn Lộc

Trường Đại học Sài Gòn
273 An Dương Vương, quận 5,
Thành phố Hồ Chí Minh, Việt Nam
Email: loc@sgu.edu.vn

TÓM TẮT: *Giáo dục truyền thống là nội dung giáo dục quan trọng mà bất cứ một quốc gia nào dù tiên tiến hay lạc hậu cũng đều chú trọng. Ở Việt Nam, giáo dục truyền thống dân tộc, gia đình và dòng họ luôn được quan tâm, tuy mức độ thực hiện đậm hay nhạt ở mỗi giai đoạn lịch sử có khác nhau. Xã hội Việt Nam đang ở giai đoạn giao thoa giữa truyền thống và hiện đại qua mở cửa hội nhập ngày càng sâu rộng với thế giới, cho nên giáo dục truyền thống đã trở thành một vấn đề xã hội, thu hút sự quan tâm của nhiều nhà xã hội học, chính trị học, triết học, tâm lý học, giáo dục học... Bài viết nêu một hướng khai thác về giáo dục truyền thống ở góc độ giáo dục học, hi vọng gợi mở cho những nghiên cứu sâu hơn của giới học giả Việt Nam.*

TỪ KHÓA: **Giáo dục; giáo dục truyền thống; giáo dục truyền thống dân tộc; truyền thống dòng họ; truyền thống gia đình.**

→ Nhận bài 06/8/2019 → Nhận kết quả phản biện và chỉnh sửa 20/9/2019 → Duyệt đăng 25/10/2019.

1. Đặt vấn đề

Giáo dục (GD) truyền thống dân tộc và gia đình dòng họ là một mảng GD rất cần thiết trong tình hình xã hội hiện nay, vì trong bối cảnh xã hội đang phát triển và hội nhập quốc tế, có nhiều vấn đề mới nảy sinh, tác động và chi phối việc hình thành và phát triển nhân cách tuổi trẻ. Gia đình và dòng họ xưa nay vốn là nơi êm ấm, thuận lợi cho việc bồi dưỡng và phát triển nhân cách tuổi trẻ. So với nhà trường, gia đình vẫn có nhiều ưu thế trong việc GD nhận thức và hành vi đạo đức của tuổi trẻ. Chúng ta đều biết, một xã hội phát triển lành mạnh là một xã hội trong đó, việc GD con em luôn hài hòa giữa GD nhà trường và GD của gia đình, dòng họ. “Gia đình là nơi mà ai cũng muốn tìm về” (Hồ Chí Minh), cho nên lấy gia đình là một điểm tựa, điểm xuất phát của GD truyền thống dân tộc, dòng họ và gia đình, trên cơ sở đó, phát huy việc GD truyền thống dân tộc, khơi dậy những giá trị văn hóa tốt đẹp của dân tộc, kết hợp hài hòa với GD truyền thống dòng họ và gia đình, sẽ tạo ra những yếu tố căn bản cho xây dựng và phát huy giá trị của nền văn hóa tiên tiến của dân tộc.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Một số khái niệm cơ bản

Truyền thống: “Thói quen hình thành đã lâu đời trong lối sống và nếp nghĩ, được truyền lại từ thế hệ này sang thế hệ khác: *Truyền thống đoàn kết chống ngoại xâm của dân tộc Việt Nam (Từ điển Tiếng Việt, 2019)*. “Khi nói giá trị truyền thống, phát huy truyền thống là đã có ý nghĩa gạn lọc, chỉ giữ lại và kế thừa những truyền thống có giá trị”.

GD: “GD là hoạt động có ý thức, có mục đích, có kế hoạch nhằm bồi dưỡng cho người ta những phẩm chất đạo đức, những tri thức cần thiết về tự nhiên và xã hội, cũng như những kỹ năng và kỹ xảo cần thiết trong đời sống” (Từ điển *Bách khoa toàn thư mở Wikipedia*).

GD truyền thống gia đình dòng họ: Là những hoạt động có ý thức, có mục đích, có kế hoạch nhằm truyền lại cho thế hệ sau những giá trị tốt đẹp của truyền thống gia đình dòng họ.

2.2. Những thuận lợi của gia đình trong việc giáo dục truyền thống

Cơ sở của GD truyền thống gia đình dòng họ là mối quan hệ huyết thống “cha sinh mẹ đẻ”, là “một giọt máu đào hơn ao nước lã”, cho nên sẽ rất thuận lợi nếu như cha mẹ ông bà ý thức được trách nhiệm nuôi dưỡng và GD của mình đối với con cháu. Một khi ông bà, cha mẹ ý thức được trách nhiệm của mình thì với vai trò là người chủ của gia đình, việc GD con cháu được diễn ra ở mọi nơi mọi lúc, tức trong thời gian sống và sinh hoạt của gia đình, hàng buổi, hàng ngày đều có thể trông nom, nhắc nhở, chỉ dạy các cháu. Về phía các cháu, trong độ tuổi từ lúc học mầm non đến hết bậc Phổ thông, không nơi nào khác ngoài gia đình có thể đáp ứng đầy đủ mọi nhu cầu sinh trưởng cho các cháu. Đó là chưa nói đến tình cảm yêu thương hồn nhiên, chan chứa mà bản thân các cháu cũng có nhu cầu thể hiện điều ấy đối với ông bà cha mẹ của mình hàng ngày. Thiếu vắng tình yêu thương của cha mẹ, ông bà, các cháu sẽ khó trưởng thành, phát triển. Đây là những thuận lợi rất tự nhiên và cơ bản trong việc GD các cháu. Trên nền tảng của GD truyền thống gia đình, dòng họ; Những thuận lợi và kết quả mà nó mang lại, là cơ sở để GD truyền thống dân tộc. Hai mảng GD này đan xen vào nhau, bổ sung cho nhau, từng bước thâm nhập vào tâm hồn trẻ, chuyển hóa thành tri thức và hành vi, thái độ ở trẻ.

2.3. Tầm quan trọng của giáo dục truyền thống

Trẻ được tiếp nhận *tình yêu thương* từ mái ấm gia đình, coi đó là cội nguồn của cuộc sống, mai kia lan tỏa vào xã

hội, sống với mọi người, biết yêu thương, tôn trọng mọi người, vị tha và công bằng. Một xã hội được gieo mầm từ những tình thương yêu của các bậc cha mẹ, ông bà, dòng họ như thế là một xã hội lí tưởng. Song song đó là những *giá trị sống* được cha mẹ, ông bà chất chiu và truyền lại cho các cháu, như những con chim mẹ hàng ngày mớm mồi nuôi con của mình. Những giá trị đó, gần gũi, giản dị, dễ hiểu, cũng dễ làm theo đối với cháu: Ông bà, cha mẹ yêu thương các cháu và được các cháu yêu thương lại; Các cháu biết vâng lời và cũng được ông bà “vâng lời” các cháu; Các cháu biết lễ phép với ông bà và cũng được ông bà “lễ phép” trở lại; Các cháu biết giữ lời hứa thì ông bà cũng “giữ lời hứa” với cháu; Các cháu biết tôn trọng ông bà thì ông bà cũng “tôn trọng” các cháu. Những giá trị “có qua có lại” trong gia đình thường xuất phát từ vai trò làm gương của người lớn sẽ thấm vào trẻ lúc nào không hay. Chưa hết, tấm gương *lao động* hàng ngày, dù đi làm ở cơ quan hay làm việc ở nhà cũng cho các cháu biết rằng khi lớn lên không ai ngồi không mà có tiền nuôi sống. Nếu là những nhà sáng chế, phát minh thì tấm gương đó còn có tác động rất lớn. Nhà có người đi bộ đội, hay thương binh, liệt sĩ thì những tấm gương đó còn mãnh liệt hơn. Theo thời gian, càng lớn lên, được sự chú ý GD của gia đình, các cháu càng hiểu hơn những giá trị lớn lao mà loài người phải đấu tranh mới có được: Độc lập, tự do, hạnh phúc, sự công bằng, sự bình đẳng, chống áp bức, chống xâm lược, ...

Trong trường học, nhà trường cũng có các chương trình GD các cháu về những giá trị sống, nhưng ngay trong gia đình, thông qua những người thân, bài học đó dễ tiếp thu và lắng đọng.

2.4. Nội dung và hướng khai thác giáo dục truyền thống

Nội dung và hướng khai thác GD truyền thống dân tộc, dòng họ và gia đình qua gợi ý sau đây có thể áp dụng chung cho mọi người, mọi gia đình, dòng họ.

Chủ thể GD: Ông bà/cha mẹ, hay người đại diện (hoặc tổ chức).

Đối tượng được GD: Con/cháu trong gia đình, dòng họ (hoặc công chúng).

Cho dù một gia đình đã có gia phả hay chưa có gia phả, với tư cách là công dân của một nước, tất cả nghĩa vụ thờ cúng tổ tiên, ông bà. Sau ngày thống nhất Tổ quốc 30 tháng 4 năm 1975, Quốc hội, Đảng và Nhà nước đã ban hành nhiều Luật, Nghị định, Thông tư, Chỉ thị nhằm khẳng định nghĩa vụ của công dân đối với việc tôn vinh các vua Hùng, các bậc khai quốc công thần, các anh hùng, liệt sĩ đã có công khai sáng quốc gia, mở mang bờ cõi, bảo vệ và xây dựng Tổ quốc từ khởi thủy cho đến hôm nay.

2.4.1. Hướng khai thác giáo dục truyền thống qua ba tầng lễ hội

Với tư cách là một công dân, việc tri ân và tưởng niệm được thực hiện thông qua ba tầng Lễ hội: Lễ hội cấp quốc gia; Lễ hội cấp địa phương; Lễ hội cấp gia đình, dòng họ. Nếu để ý theo dõi và nghiên cứu từ chủ đề các Lễ hội, sẽ thu hoạch rất nhiều bổ ích để GD truyền thống.

***Lễ hội cấp quốc gia, gọi là quốc lễ**, (chỉ giới thiệu lễ hội truyền thống của Việt Nam, không đưa vào lễ hội của phương Tây như Tết Dương lịch hoặc ngày Quốc tế lao động 1 tháng 5).

1/ *Tết Nguyên đán*: Ý nghĩa chính là lòng biết ơn đất trời đã tạo dựng cuộc sống, sinh ra muôn loài, muôn họ, lập ra bốn mùa, để cho mọi người mọi vật được sống hạnh phúc, khởi đầu một ngày đầu tiên của mùa Xuân, mùa đầu tiên của bốn mùa, theo luật tuần hoàn, sinh sôi nảy nở. Theo truyền thống dân tộc, trong ba ngày Tết, con cháu dù đi làm ăn xa cũng quay về sum họp, lau dọn bàn thờ, sửa sang nhà cửa, thắp nhang cúng bái tổ tiên, ông bà (đã khuất) và mừng tuổi ông bà cha mẹ, chúc mừng năm mới cho bà con thân tộc và những người thân quen. Ông bà cha mẹ cũng mừng tuổi và có lì xì cho con cháu. Đối với những người lớn, Tết cũng là dịp suy nghĩ về công ăn việc làm trong năm, vạch ra hướng phấn đấu cho năm mới.

2/ *Ngày giỗ Quốc tổ Hùng Vương (10 tháng 3 Âm lịch)*: Ngày tưởng nhớ công ơn các bậc tiền bối đã có công khai sinh đất nước, trong đó có các vua Hùng. Mặc dù đây chưa phải là ngày mất của vua Hùng nào, nhưng do lịch sử ông bà để lại, ngày 10 tháng 3 Âm lịch trở thành ngày giỗ Quốc tổ chung của cả dân tộc. Ở Phú Thọ có Đền Hùng, các thành phố lớn cũng có Đền Hùng, thu hút nhân dân đến lễ bái rất đông. Đại bộ phận công chúng đều biết ngày giỗ Quốc tổ. Đa số đồng bào Nam bộ đều có lập bàn thờ ngoài sân vườn, gọi là “bàn Thiên”, thắp nhang tưởng nhớ các vua Hùng, vào ngày 10 tháng 3 âm lịch, trước bàn Thiên của mỗi gia đình.

3/ *Ngày Giải phóng miền Nam, thống nhất Tổ quốc (30 tháng 4)*: Tri ân Bác Hồ và các anh hùng liệt sĩ đã hi sinh để có ngày thống nhất Tổ quốc, mừng ngày Bắc Nam sum họp.

4/ *Ngày Quốc khánh (02 tháng 9)*: Ngày Bác Hồ đọc Tuyên ngôn Độc lập, khai sinh nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa, ngày mà mọi công dân có quyền tự hào về đất nước mình. Mọi người ý thức hơn nữa quyền được hưởng độc lập, tự do và ý thức bảo vệ độc lập chủ quyền của mình. Trong tình hình Trung Quốc ngang nhiên xâm lược biển đảo Việt Nam hiện nay, việc GD ý thức chủ quyền và trách nhiệm công dân đối với Tổ quốc càng cần được đề cao nhân ngày Quốc khánh.

Ngày Thống nhất Tổ quốc và Quốc khánh đều có liên quan đến tổ tiên, ông bà của mỗi gia đình, thậm chí có gia đình có người hi sinh để có được ngày độc lập. Vì thế, mỗi gia đình cũng nên thắp nhang tưởng niệm công đức tổ tiên, ông bà và các anh hùng liệt sĩ nhân đã hi sinh để có được ngày Thống nhất Tổ quốc và Quốc khánh hàng năm.

***Những ngày lễ và ngày kỉ niệm khác** (cũng là những lễ hội quan trọng nhưng chưa được xếp vào lễ hội cấp quốc gia)

1/ *Ngày Học sinh sinh viên (09 tháng giêng)*: Ngày đánh dấu phong trào sinh viên học sinh yêu nước vùng lên chống áp bức, đòi độc lập dân tộc. Ngày của tuổi trẻ học đường, nhưng quanh họ là lớp lớp các thầy cô và sinh viên học sinh yêu nước, có các mẹ và các chị che chở, đùm bọc, bắt chắp

kẽm gai, pháo đạn để bảo vệ công lí, vì thế, ngày 09 tháng giêng cũng là ngày toàn dân biểu dương ý chí chống đàn áp, chống bắt công, hòa cùng tuổi trẻ giương cao ngọn cờ đấu tranh bảo vệ chính nghĩa, chống mọi thế lực kềm kẹp, đi ngược lại nguyện vọng chính đáng của dân tộc.

2/ *Tết Thanh minh vào tháng 3 Âm lịch*: Nhắc nhở mọi người sửa sang mồ mả tổ tiên, ông bà và người thân đã mất. Đây cũng là dịp quy tụ con cháu trong gia đình, dòng họ ôn cố lịch sử người mất, truy tìm mồ mả, hài cốt người thân thất lạc. Những việc làm này có tác dụng GD cội nguồn rất lớn.

3/ *Ngày Quốc tế Phụ nữ (08 tháng 3)*: Là ngày của Liên hợp quốc về quyền phụ nữ và hòa bình thế giới. Trong đó có quyền chống áp bức, quyền được lao động, được đối xử bình đẳng và quyền bầu cử.

4/ *Ngày Gia đình Việt Nam (28 tháng 6)*: Theo *Từ điển Bách khoa Toàn thư mở*, Ngày gia đình Việt Nam là ngày mọi người trong gia đình quan tâm đến nhau, xã hội quan tâm đến trẻ nhỏ và những người không có cha mẹ, cặp vợ chồng phải hiểu được giá trị mái ấm và cùng nhau vượt qua sóng gió để có một gia đình hạnh phúc.

5/ *Lễ Vu lan báo hiếu (Rằm tháng 7 Âm lịch)*: Là ngày lễ hàng năm để tưởng nhớ công ơn cha mẹ (và Tổ tiên nói chung), cha mẹ của kiếp này và kiếp trước (*Từ điển Bách khoa Toàn thư mở*).

6/ *Ngày thương binh liệt sĩ (27 tháng 7)*: Ngày Lễ kỉ niệm được tổ chức hàng năm nhằm tưởng niệm về những người thương binh liệt sĩ của Cộng hòa Xã hội Chủ nghĩa Việt Nam: “*Họ là những chiến sĩ anh dũng của chúng ta. Trong đó có người đã bỏ lại một phần thân thể ở mặt trận, có người đã bỏ mình ở chiến trường. Đó là thương binh, đó là tử sĩ*” (4, 579). Ngày lễ này được ghi nhận như một biểu hiện của truyền thống uống nước nhớ nguồn, đền ơn đáp nghĩa, ăn quả nhớ kẻ trồng cây ở Việt Nam. Trong ngày này, chính quyền các cấp, các đoàn thể mà trọng tâm là Hội Cựu chiến binh tổ chức nhiều hoạt động sôi nổi, rầm rộ, chủ yếu là việc các cá nhân, tổ chức, nhà chức trách thăm và tặng quà cho các gia đình thương binh liệt sĩ, dâng hương tri ân tại các Nghĩa trang liệt sĩ (*Từ điển Bách khoa Toàn thư mở*).

7/ *Tết Trung thu*: Ngày Tết của thiếu niên và nhi đồng Việt Nam. Nhắc nhở trách nhiệm của mọi người đối với các cháu.

8/ *Ngày Cách mạng Tháng Tám 19 tháng 8*: Ngày toàn dân ghi nhớ cuộc cách mạng có ý nghĩa lịch sử lớn lao của đất nước, cuộc cách mạng đạt được hai mục tiêu quan trọng: Giành lại chính quyền từ đế quốc Nhật, thành lập nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa và xóa bỏ chế độ phong kiến quân chủ trên đất nước ta. Bài học về ý chí quật khởi, tự lực tự cường của dân tộc.

9/ *Ngày Phụ nữ Việt Nam 20 tháng 10*: Ngày nhắc nhở mọi người, cấp lãnh đạo, nhất là đàn ông, tăng cường trách nhiệm đối với chị em phụ nữ.

10/ *Ngày Nhà giáo Việt Nam 20 tháng 11*: Ngày xã hội tri ân các thầy cô đã tận tụy với thiên chức của mình. Bản thân các thầy cô, học sinh, sinh viên cũng đi thăm các thầy

cô cũ của mình. Ngày này còn có ý nghĩa nhắc nhở người làm nghề dạy học hãy xứng đáng hơn nữa với sự tôn vinh của xã hội.

*** Lễ hội tại địa phương**

Là lễ hội do địa phương tổ chức nhằm tri ân những nhân vật lịch sử tại địa phương hoặc đề cao những sự kiện quan trọng được nhân dân địa phương ngưỡng mộ. Điều này có nghĩa, lễ hội tại địa phương nào thì công dân ở địa phương đó có điều kiện tham dự hơn công dân ở địa phương khác. Nội dung hay ý nghĩa của lễ hội cũng có tác dụng GD không kém lễ hội cấp quốc gia. Quan chức và những người dự lễ, thầy cô giáo, các bậc cha mẹ, anh chị đều có thể nắm được ý nghĩa của lễ hội và kể lại, tuyên truyền GD cho con cháu. Sau hai cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp và can thiệp Mĩ hầu như ở địa phương nào cũng có những tấm gương anh hùng liệt sĩ, thêm vào đó là các danh thần, các nhân vật có tính oai linh có công ở địa phương được nhân dân tôn thờ, kể ra cũng có rất nhiều bài học có tác dụng GD.

Một số lễ hội tiêu biểu ở các địa phương miền Nam:

- Lễ giỗ Anh hùng dân tộc Nguyễn Trung Trực, Kiên Giang, vào ngày 28 tháng 8 âm lịch.
- Lễ cúng Bà Chúa Xứ ở Thất Sơn, Châu Đốc, An Giang từ ngày 23 đến 27 âm lịch.
- Lễ giỗ Cụ Nguyễn Đình Chiểu tại Xã An Đức, Huyện Ba Tri, Bến Tre ngày 1 tháng 7 dương lịch.
- Lễ giỗ cụ Phó bảng Nguyễn Sinh Sắc tại thành phố Cao Lãnh, Đồng Tháp, từ ngày 30 tháng 11 đến 03 tháng 12.

Một số Lễ hội địa phương tiêu biểu ở miền Bắc:

- Lễ giỗ Đức Thánh Trần tại Côn Sơn, Kiếp Bạc, tỉnh Hải Dương (và nhiều nơi khác trong Nam, ngoài Bắc) ngày 20 tháng 8 âm lịch.
- Lễ hội Thánh Gióng ở đền Sóc, huyện Sóc Sơn, Hà Nội. từ mùng 6 đến 8 tháng giêng.
- Lễ giỗ vua Lê Thái Tổ ở Lam Kinh, xã Xuân Lam, huyện Thọ Xuân, Tỉnh Thanh Hóa, ngày 22 tháng 8 âm lịch (sau ngày 21 giỗ Lê Lai).

*** Lễ hội của các dòng họ, gia đình:**

Là lễ hội do dòng họ, gia đình tổ chức nhằm tưởng niệm những người có công, thuộc dòng họ mình. Những người có công trong dòng họ đôi khi cũng là người có công ở địa phương hoặc có công với cả nước. Chẳng hạn:

- Lễ giỗ Mạc Thái Tổ (Mạc Đăng Dung) ngày 22 tháng 8 âm lịch tại Trung tâm thờ cúng Mạc Thái Tổ, số 159-13 đường Lê Thị Riêng, Phường Thới An, Quận 12, Thành phố Hồ Chí Minh. Ngoài ra, còn giỗ ở Hải Phòng và một số nơi khác do dòng họ Mạc tổ chức.
- Lễ giỗ ngài Vũ Hồn, thủy tổ dòng họ Vũ - Võ Việt Nam, ngày 8 tháng giêng, tại làng Mộ Trạch, xã Tân Hồng, huyện Bình Giang, tỉnh Hải Dương và một số nơi do dòng họ Vũ - Võ tổ chức.
- Lễ giỗ ngài Tiền quân Nguyễn Huỳnh Đức ngày 9 tháng 10 dl tại Xã Khánh Hậu, huyện Thủ Thừa, tỉnh Long An.

2.4.2. Nội dung giáo dục truyền thống qua lễ hội các cấp

Khái quát những nội dung của lễ hội cho thấy có nhiều ý

nghĩa sâu sắc, nếu biết khai thác để GD truyền thống thì sẽ có tác dụng to lớn. Những nội dung GD đó có thể kể như:

1/ GD những hiểu biết căn bản về cội nguồn dân tộc (Qua giỗ Quốc tổ Hùng Vương, Tết Nguyên đán, ngày giỗ các danh nhân, anh hùng liệt sĩ, nhân vật lịch sử địa phương, nhân vật lịch sử dòng họ, ...).

Khẳng định và tôn vinh “*Hồng Bàng là Tổ nước ta*”, “*dân tộc ta là con Rồng cháu Tiên*”.

Khẳng định “*Trung, Nam, Bắc đều là đất nước Việt Nam. Chúng ta đều chung một tổ tiên, dòng họ, đều là ruột thịt anh em. Nước có Trung, Nam, Bắc, cũng như một nhà có ba anh em*”.

Khẳng định: “*Tổ quốc là Tổ quốc chung. Tổ quốc độc lập thì ai cũng được tự do. Nếu mất nước thì ai cũng phải làm nô lệ*”.

Làm theo lời Bác: “*Các vua Hùng đã có công dựng nước, Bác cháu ta phải cùng nhau giữ lấy nước*”.

2/ GD lòng yêu nước “*không có gì quý hơn độc lập tự do*” (6, 130) và ý chí chống xâm lược đến cùng “*Hễ còn một tên xâm lược trên đất nước ta, thì ta còn phải tiếp tục chiến đấu, quét sạch nó đi*”.

3/ Tôn vinh những giá trị cao quý độc lập, tự do, hạnh phúc, nhất là từ sau Cách mạng Tháng Tám đến nay.

4/ GD lòng biết ơn tổ tiên và các bậc tiền bối khai sáng, bảo vệ và phát triển đất nước, các anh hùng liệt sĩ đã làm rạng danh quốc gia dân tộc.

5/ Phê phán những hành động “*công rấn cắn gà nhà*”, tố cáo những kẻ phản bội Tổ quốc.

6/ Khẳng định dân tộc Việt Nam cùng chung giống nòi và việc bảo vệ giống nòi còn bao hàm xây dựng và phát triển giống nòi về mặt chất.

7/ GD lòng biết ơn và ý thức báo đáp công ơn ông bà cha mẹ, công ơn thầy cô, tôn trọng chị em phụ nữ (Lễ Vu lan, ngày 20 tháng 11, ngày 8 tháng 3, ngày 20 tháng 10, ...).

8/ Biết sửa sang mồ mã ông bà, cha mẹ; truy tìm mồ mã ông bà, mồ mã người thân bị thất lạc; thờ cúng ông bà. Khẳng định thờ cúng Tổ tiên là đạo lí của dân tộc (Tết Thanh minh, Tết Nguyên Đán, ...).

9/ Nêu cao tấm gương và ý chí của tuổi trẻ trong vượt khó học tập, lập nghiệp và giữ nước, tinh thần cảnh giác trước âm mưu xâm lược của kẻ thù (ngày 9 tháng giêng, các nhân vật lịch sử địa phương và dòng họ như Tấm gương Trần Hưng Đạo, Tấm gương Nguyễn Trung Trực) ...

Nội dung và tác dụng của GD truyền thống qua các lễ hội còn được thể hiện qua *không gian tổ chức lễ hội* (trang trí trang nhã, không gian sạch đẹp, vệ sinh môi trường, mối quan hệ thân thiện của những người cùng tham dự...) qua *chương trình* (có ý nghĩa lịch sử, ý nghĩa GD, gây xúc động, có tác dụng hoài niệm, ý thức noi gương người quá cố, ý thức bảo vệ thành quả đã và đang có), qua *tấm gương của các bậc tiền bối*, qua những *điển hình người thật việc thật* ở địa phương, và qua *sự lan tỏa không khí ngày lịch sử* khơi gợi niềm phấn khởi đối với mọi người.

Cũng nhân các ngày lễ hội, nhiều hoạt động văn hóa văn nghệ diễn ra hoặc trên phạm vi cả nước hoặc địa phương

hoặc gia đình dòng họ, thu hút nhiều khách tham quan, mua sắm, chẳng hạn tham quan di tích lịch sử địa phương, đến công viên văn hóa, xem triển lãm nghệ thuật, xem múa lân sư rồng, tham quan đường sách, mua quà tặng thiếu nhi, mua sách mới, gặp mặt thăm hỏi lẫn nhau ... Nhìn chung, qua ba dịp lễ hội nêu trên, mọi người đều có dịp suy nghĩ, nâng cao nhận thức, niềm tin và rút ra nhiều ý nghĩa, bài học góp phần hình thành và phát triển nhân cách.

2.5. Một số biện pháp giáo dục truyền thống dân tộc và dòng họ

2.5.1. Biện pháp 1: Ghi nhớ, duy trì và phát huy những giá trị truyền thống tốt đẹp của dân tộc và của dòng họ

Mục tiêu: Làm cho những giá trị của dân tộc và của các gia đình/dòng họ tiếp tục được bảo vệ, ghi nhớ, duy trì và được phát huy, kế thừa trong điều kiện xã hội phát triển. Đề cao trách nhiệm của tất cả các thế hệ thanh thiếu niên và các con cháu trong dòng họ, trong đó người lớn, người lãnh đạo có vai trò nêu gương và nhắc nhở.

Cách thực hiện:

- Nhà nước thực hiện nghiêm việc tổ chức lễ hội truyền thống hàng năm, trong đó bảo đảm tính trang nghiêm trong việc tổ chức các quốc lễ; Khuyến khích các dòng họ, gia đình tổ chức có ý nghĩa các lễ hội của dòng họ, của gia đình; Thông qua thờ cúng tổ tiên và tổ chức lễ hội truyền thống mà GD lòng biết ơn cội nguồn, tổ tiên, dòng họ và lòng tự hào của các thế hệ con cháu đối với các bậc tiền bối.

- Huy động toàn xã hội và các dòng họ chăm lo sửa sang mồ mã tổ tiên, ông bà, dòng họ và chỉnh trang nhà từ đường hàng năm. Nếu có điều kiện nên quy tập mồ mã ông bà, cha mẹ và bà con thân tộc về một nghĩa trang dòng họ, truy tìm và quy tập mồ mã liệt sĩ còn bị thất lạc.

- Tổ chức thăm hỏi trong những dịp lễ hội, thăm hỏi bà con dòng họ, chúc Tết bà con dòng họ hàng năm. Ngoài việc thăm hỏi thì tổ chức họp mặt cúng tất niên hoặc giao thừa hoặc ngày Tết Nguyên Đán đầu năm, thực hiện tiết kiệm và văn minh trong lễ hội.

- Quan tâm giúp đỡ lẫn nhau trong đời sống. Các lĩnh vực cần thể hiện sự quan tâm giúp đỡ như: Quan, hôn, tang, tế. Cuộc sống ngày nay đòi hỏi chú ý thêm các mặt: Chăm sóc việc học hành, lập nghiệp, giúp đỡ những hoàn cảnh sống khó khăn.

2.5.2. Biện pháp 2: Giáo dục ý thức trách nhiệm đối với Tổ quốc, với dòng họ và gia đình

Mục tiêu: GD cái gốc của đạo làm người đối với người đã khuất và người đang sống. Trên cơ sở GD lòng biết ơn mà GD nghĩa vụ của con cháu đối với tổ tiên, dòng họ và gia đình. Nghĩa vụ đó cần được thể hiện cụ thể trong đời sống hàng ngày và được mọi người chứng minh. Vì vậy, ý thức trách nhiệm cũng là một bộ mặt nhân cách của con người.

Cách thực hiện:

a. *Thể hiện trách nhiệm trước hết đối với người thân:* Cha mẹ, anh chị em ruột, ông bà, chú, bác cô dì cậu, mở rộng là những người trong dòng họ, trong cộng đồng.

- Cụ thể của trách nhiệm là những *việc làm* nói lên lòng biết ơn, lễ phép, kính trọng người lớn, sự quan tâm chăm sóc thế hệ trẻ, giúp họ trưởng thành và đủ năng lực kế thừa sự nghiệp của tổ tiên, dòng họ.

- Trong các loại trách nhiệm thì xác lập trách nhiệm của *đạo làm người* (làm người con, người chồng hay vợ, người cha hay người mẹ) tốt, công dân tốt ở địa phương.

b. Thể hiện trách nhiệm qua công việc: Những công việc được giao và kết quả thực hiện nó; Những công việc tự giác làm và kết quả, sự sáng tạo những công việc trong cuộc sống mà mình với tư cách là chủ thể của công việc sáng tạo đó.

c. Thể hiện trách nhiệm qua lời hứa: Lời hứa gồm lời *hứa miệng* như hứa với ai đó có liên quan đến giờ giấc, công việc, mua bán, tiền bạc...; *Lời hứa viết* như hứa điều gì đó ghi trong thư, trên văn bản như cam đoan (trong mua bán, trong quan hệ...), nghị quyết... Trách nhiệm với lời hứa là làm đúng với lời hứa, tức không hứa một đằng làm một nẻo. Ý thức trách nhiệm đối với tổ tiên, dòng họ và gia đình gia đình được khái quát thành trách nhiệm đối với sự nghiệp của ông cha để lại, có ý thức bảo vệ di sản của ông cha, bảo vệ tổ quốc, sẵn sàng đứng lên, nhận trách nhiệm bảo vệ Tổ quốc.

2.5.3. Biện pháp 3: Xây dựng gia phả để giáo dục truyền thống dân tộc, dòng họ và gia đình

Trong gia phả của một dòng họ, đôi khi có những nhân vật lịch sử có vị trí ngang tầm với quốc phả, tức chính sử. Trong trường hợp này, các con cháu của một dòng họ sẽ rất vinh dự được Nhà nước đứng ra tổ chức lễ giỗ cho ông /bà hay cha mẹ của mình. Vinh dự đi kèm với trách nhiệm. Nếu những người con cháu thuộc thế hệ này luôn có ý thức phấn đấu để xứng đáng với tấm gương của ông bà, thì dòng họ ấy sẽ rất đáng tự hào, hoạt động GD của dòng họ luôn được đề cao và có hiệu quả. Ngược lại, không ít những gia đình thuộc hạng quan chức, vì thiếu gương mẫu, thiếu GD, để sa vào vòng tội lỗi.

Không dừng lại ở việc “hưởng thụ” những tiếng thơm do ông bà để lại, các con cháu thuộc thế hệ ngày nay cần có ý thức học tập, noi gương các bậc tiền bối, rèn luyện phẩm chất và tài năng để tiếp tục đóng góp vào sự nghiệp bảo vệ và xây dựng Tổ quốc. Cuộc Cách mạng công nghệ 4.0 đã và đang trông chờ ở bàn tay và khối óc của thế hệ trẻ. Tình hình Trung Quốc xâm lược biển Đông cũng báo hiệu sự an nguy của Tổ quốc. Thế hệ trẻ ngày nay cần sáng suốt nhìn rõ bản chất và mưu đồ kẻ xâm lược để có những nghiên cứu sáng tạo đột phá công nghệ dùng trong mặt trận bảo vệ Tổ quốc.

Mục tiêu: Lấy gia phả làm “giáo cụ trực quan” để nhắc nhở và khắc sâu nội dung có trong gia phả, giúp con cháu tự hào và nâng cao ý thức trách nhiệm đối với gia đình, dòng họ và cộng đồng.

Cách thực hiện:

- *Chọn một vấn đề/đề tài có sẵn trong gia phả:* Phân công một người có uy tín đứng ra trình bày nội dung, theo một đề tài nhất định. Nên có vài người trao đổi thêm cho phần nội dung được sinh động. Nội dung sinh hoạt gia phả nên làm

theo một kế hoạch cụ thể để đảm bảo sau một giai đoạn mấy năm thực hiện đầy đủ.

- *Sinh hoạt truyền thống dưới dạng hỏi đáp:* Chuẩn bị một số câu hỏi và cho bốc thăm để trả lời. Câu trả lời hay có thể có phần thưởng khích lệ. Có thể chia ra hai loại câu hỏi cho người lớn và câu hỏi dành cho thiếu nhi, bởi vì khi có thiếu nhi tham gia, không khí buổi sinh hoạt sẽ sôi nổi và trẻ trung hơn, sẽ giúp nhìn thấy một lực lượng kế thừa tiềm năng.

- *Gắn sinh hoạt truyền thống gia đình/dòng họ với truyền thống của địa phương.* Thí dụ: Dòng họ ta trong giai đoạn từ năm ... đến năm ... có bao nhiêu anh hùng, liệt sĩ? Giai đoạn đó, ở địa phương ta (xã, phường ...) có bao nhiêu anh hùng liệt sĩ đã hi sinh trong kháng chiến chống Pháp? chống Mĩ? Số lượng người có bằng tiến sĩ ở địa phương và trong dòng họ ta giai đoạn ... là bao nhiêu? Xã ta được công nhận xã đạt chuẩn quốc gia vào năm nào? Tùy theo đặc điểm mỗi địa phương mà khai thác nội dung.

- *Nên tạo điều kiện cho lớp trẻ có tiếng nói trong sinh hoạt gia phả*

Lớp trẻ cần có tiếng nói về truyền thống của ông bà để lại. Họ có thể nghiên cứu làm sáng tỏ một vấn đề nào đó trong lịch sử của dòng họ. Họ cũng có thể dựng hoạt cảnh lịch sử làm sống động một thời kì nào đó của lịch sử dòng họ.

3. Kết luận và bàn luận

Thứ nhất, đẩy mạnh hoạt động GD truyền thống dân tộc, dòng họ: Ngành GD, thông qua chức năng, nhiệm vụ và nhất là lực lượng hùng hậu của mình, cần có tiếng nói đề cho vấn đề GD truyền thống dân tộc, truyền thống dòng họ được tích cực đi vào đời sống của ngành. Các ngành khoa học, nhất là khoa học xã hội và nhân văn, khoa học GD hiện nay cần đi sâu nghiên cứu và triển khai hoạt động GD truyền thống dân tộc, truyền thống dòng họ và gia đình, mở rộng hướng đào tạo, nghiên cứu chuyên sâu về vấn đề gia đình, dòng họ gắn với gia phả. Vấn đề này, trong *Văn kiện Đảng toàn tập*, 1-1990 – 5-1991, đã chỉ rõ: “*Gia đình là tổ ấm và tế bào của xã hội, có vai trò quan trọng trong việc nuôi nấng, dạy dỗ, hình thành tính cách và đạo đức mới của con người từ tuổi ấu thơ. Tổ chức tốt đời sống vật chất, văn hóa và tình cảm trong gia đình là môi trường đầu tiên để hình thành nhân cách. Xây dựng con người mới, lối sống mới là nhiệm vụ thường xuyên, lâu dài và phải có sự kết hợp chặt chẽ giữa gia đình, nhà trường và xã hội. Các cơ quan nhà nước phối hợp với các đoàn thể tổ chức nghiên cứu vấn đề gia đình để xây dựng chính sách kinh tế - xã hội và luật pháp về gia đình, đưa vấn đề gia đình vào chương trình giảng dạy của các trường học và các hoạt động khác*” [1, tr.490]. Các nhà nghiên cứu cũng đã lên tiếng: “*Có thể nói rằng trong việc xây dựng làng văn hóa nói chung, gia đình văn hóa nói riêng, lâu nay chúng ta chưa chú ý tới vai trò của dòng họ. Nếu biết phát huy thì văn hóa dòng họ sẽ có tác động mạnh mẽ đối với văn hóa từng gia đình*” [2].

Thứ hai, đẩy mạnh việc dựng phả: Trong điều kiện kinh tế, xã hội phát triển như hiện nay, đã đến lúc kêu gọi mọi

nhà, mọi dòng họ đẩy mạnh việc viết lịch sử dòng họ, dựng gia phả cho dòng họ, chi họ của mình. Song song với hoạt động đền ơn đáp nghĩa, truy tìm hài cốt liệt sĩ, việc viết lịch sử dòng họ hay lập gia phả cho dòng họ cũng là một việc làm đầy ý nghĩa, nó có tác động mạnh tới việc xây dựng văn hóa gia đình, văn hóa dòng họ. Đại học Quốc gia Hà Nội đã thành lập *Chương trình nghiên cứu gia phả Việt Nam* và đã nghiên cứu xuất bản nhiều bộ gia phả rất có giá trị [3]. Ở Thành phố Hồ Chí Minh, *Trung tâm nghiên cứu và thực hành gia phả* cũng đã xuất bản nhiều bộ gia phả có giá trị. Theo Tiến sĩ Nguyễn Xuân Kính: “Hiện nay, trong số 264 gia phả đang được lưu giữ tại Viện nghiên cứu Hán Nôm, cuốn gia phả của họ Trần (xã Đông Ngạc, huyện Từ Liêm Hà Nội) là cuốn có niên đại sớm nhất, được soạn năm 1533” [2]. Như vậy, số lượng gia phả kể cả 179 quyển do Viện Nghiên cứu lịch sử dòng họ ở Thành phố Hồ Chí Minh dựng từ nhiều năm qua, là rất ít. Cần huy động nhiều người, nhiều dòng họ viết gia phả hơn nữa.

Thứ ba, hiện đại hóa mục tiêu GD truyền thống dân tộc, dòng họ và gia đình: Trong quá trình thực hiện các biện pháp GD truyền thống dân tộc, dòng họ và gia đình, dù chủ thể tổ chức là cơ quan nhà nước (đối với lễ hội cấp quốc gia,

cấp địa phương) hay dòng họ, gia đình, cần chú ý phối hợp các biện pháp GD truyền thống với các biện pháp GD hiện đại, có như vậy, hoạt động lễ hội truyền thống mới không bị lạc hậu trước xu thế tiến bộ của thời đại: 1/ Ứng dụng power point trong các báo cáo của lễ hội; video clip trong các hoạt cảnh, phim ảnh minh họa, hạn chế các báo cáo dùng lời khô khan trước đây; 2/ Dựng phả cho dòng họ: Hoặc tập hợp những người có điều kiện trong họ để tiến hành, hoặc hợp tác, hoặc thuê. Nước có sử, nhà có phả; 3/ Thực hiện nghĩa trang mạng, lịch sử dòng họ mạng, gia đình mạng; 4/ Số hóa gia phả; 5/ Hợp tác với Family Search (Hoa Kỳ) hay một tổ chức quốc tế trong việc bảo quản và khai thác gia phả số hóa trên phạm vi quốc tế [1].

Thứ tư, ngăn ngừa thái độ cực đoan của dòng họ, gia đình: Trong khi phát huy những yếu tố tích cực của dòng họ, gia đình, cũng cần lưu ý khắc phục yếu tố cực đoan tiêu cực xảy ra: Chỉ biết có dòng họ mình, gia đình mình, tìm cách chen vào bộ máy quản lý địa phương, kết bè cánh lợi ích nhóm. Đây là một thực tế cần ngăn ngừa và khắc phục triệt để. Các biện pháp trên còn có tác dụng xây dựng dòng họ văn hóa, gia đình văn hóa.

Tài liệu tham khảo

- [1] Võ Văn Lộc, *Giáo dục truyền thống gia đình dòng họ tại Thành phố Hồ Chí Minh qua sử dụng gia phả*, đề tài NCKH cấp Sở Khoa học - Công nghệ Thành phố Hồ Chí Minh năm 2018-2020.
- [2] Thùy Linh - Việt Trinh, (2014), *Tôn vinh những người con làm rạng danh trong các dòng họ nổi tiếng Việt Nam*, tr.75, NXB Đồng Nai.
- [3] Đại học Quốc gia Hà Nội, Viện Việt Nam học và Khoa học phát triển, (2004), *Vũ tộc thế hệ sự tích*, Vũ Thế Khôi dịch và chú thích, Nguyễn Văn Nguyên hiệu đính, NXB Thế giới, Hà Nội.
- [4] Đảng Cộng sản Việt Nam, (2007), *Văn kiện Đảng toàn tập*, 1-1990 – 5-1991, tập 50, tr.490-491, NXB Chính trị Quốc gia - Sự thật, Hà Nội,
- [5] *Hồ Chí Minh Toàn tập, tập 3*, (2011), NXB Chính trị Quốc gia - Sự thật, Hà Nội.
- [6] *Hồ Chí Minh Toàn tập, tập 4*, (2011), NXB Chính trị Quốc gia - Sự thật, Hà Nội.
- [7] *Hồ Chí Minh Toàn tập, tập 5*, (2011), NXB Chính trị Quốc gia - Sự thật, Hà Nội.
- [8] *Hồ Chí Minh Toàn tập, tập 9*, (2011), NXB Chính trị Quốc gia - Sự thật, Hà Nội.
- [9] Phan Huy Lê (2018), *Tìm về cội nguồn*, NXB Đại học Quốc gia Hà Nội.
- [10] Viện Ngôn ngữ học, *Từ điển Tiếng Việt* (2019), NXB Hồng Đức.

AN EXPLORATION TO EDUCATION OF TRADITIONAL ETHNIC, FAMILY AND CLAN VALUES

Vo Van Loc

Sai Gon University
273 An Duong Vuong, District 5,
Hochiminh City, Vietnam
Email: loc@sgu.edu.vn

ABSTRACT: Traditional education is an important content that whether advanced or outdated countries also attaches great importance to. In Vietnam, education of traditional ethnic, family and clan values is always paid attention to although the extent to perform it in each historical stage is rather different. Because Vietnamese society is at the intersection period between tradition and modernity through the opening of deeper integration with the world, traditional education has become a social issue attracting the attention of many sociologists, politicians, philosophers, psychologists, and educators, etc. The article presents an exploration of traditional education in the pedagogic perspective with the hope to be able to suggest further researches by Vietnamese scholars.

KEYWORDS: Education; traditional education; traditional ethnic education; clan tradition; family tradition.